

ANNA HNATÓW

**WPLYW GRUP RÓWIEŚNICZYCH NA POPEŁNIANIE PRZESTĘPSTW
PRZECIWKO MIENIU PRZEZ NIELETNICH**

**THE IMPACT OF THE PEER GROUPS FOR COMMITTING OFFENCES
AGAINST THE PROPERTY BY MINORS**

STRESZCZENIE

Wskutek braku akceptacji i samorealizacji w dysfunkcyjnym środowisku rodzinnym oraz niemożności zaspokajania tej potrzeby w środowisku szkolnym, młodzi ludzie przystępują często do nieformalnych grup rówieśniczych. W przypadku przystąpienia do patologicznej grupy rówieśniczej nieletni na wskutek zachodzących procesów identyfikacji i internalizacji mogą przybrać postawy przestępcze. Wpływ grupy rówieśniczej na zachowanie członków następuje poprzez wywarcie silnej presji behawioralnej, racjonalizację zachowań o charakterze przestępczym, zaznajamianie z technikami przestępczymi. Posłuch wśród członków zdobywany jest poprzez uznanie autorytetu znaczącego członka grupy, imponującego pozostałym swoimi czynami, a także wskutek używania aktów przemocy lub groźby jej zastosowania, bojkotu koleżeńskiego. Dla działania przestępczej grupy rówieśniczej ważna jest rola odgrywana przez lidera, który w decydujący sposób wpływa na charakter i rodzaj zachowań przestępczych, na współzawodnictwo z pozostałymi związkami przestępczymi, podział zadań pomiędzy członków grupy oraz potrafi utrzymać należytą dyscyplinę. Według statystyk policyjnych dominującymi przestępstwami popełnianymi przez nieletnich są przestępstwa przeciwko mieniu, w szczególności zaś kradzież wraz z postaciami kwalifikowanymi oraz rozbój. Wpływ grup rówieśniczych przejawia się m.in. poprzez podżeganie do popełnienia przestępstwa, pomocnictwo psychiczne i fizyczne, współsprawstwo oraz sprawstwo kierownicze.

Słowa kluczowe: nieletni – grupy rówieśnicze – przestępstwa przeciwko mieniu

¹ anna.hnatow@gmail.com , Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

ABSTRACT

As a result of a lack of acceptance and self-realization in problem families and school environment young people accede to informal peer group. In some cases it may be criminal peer groups. Then young people as a result the processes of identification and the internalisation may occur accede criminal behaviour. The impact of the peer group on the behavior of members follows through exert strong behavioral pressure, rationalisation of the behaviour of a criminal nature and teaching the techniques of crime. The heard among the members is gained through the recognition of the authority of the significant member of the group who is an impressive to the other by their criminal deeds, and also as a result of the use of acts of violence or threat of its application, boycott among the other member of a group. As we can see very important is the role of a leader who affects the nature, type of criminal behaviour and competition with other unions, the criminal division of tasks between the members of the group and can maintain proper discipline. According to police statistics dominating crimes made by minors are crimes against property, in particular: theft, characters aggravated burglary and armed robbery. The impact of criminal peer group has been manifested through, inter alia: incitement to commit a criminal offence, (which may be also through the use of the authority), mental or physical aiding.

Keywords: minors – peer groups – offences against property

WSTĘP

Jednym z najważniejszych osiągnięć współczesnej socjologii jest wypracowanie pojęcia grup społecznych oraz ich systematyzacji, które z powodzeniem są wykorzystywane na gruncie innych nauk społecznych, w tym psychologii społecznej i pedagogiki. Właśnie w ramach grup społecznych zachodzą różnorodne procesy, takie jak m.in. identyfikacja², które mają wpływ na przybieranie określonych postaw społecznych przez członków społeczeństwa. Grupa społeczna odgrywa niebagatelną rolę w procesie socjalizacji jednostki, a także w przyjmowaniu przez swoich członków określonego zestawu wartości, w tym przede wszystkim wzoru

2 J. Szczepański, 1972, s. 470.

moralnego³ warunkującego postawę wobec przestrzegania prawa. Widoczny wpływ grupy na jednostkę zaznacza się w przypadku, gdy reprezentuje ona postawę konformizmu wobec prawa, co oznacza, iż dostosowuje ona swoje postępowanie wobec prawa w zależności od przyjmowanej postawy członków grupy społecznej, z którą zamierza się ona identyfikować⁴. Szczęólnego znaczenia nabiera to w przypadku grup rówieśniczych, wywierających głęboki wpływ na socjalizację młodego i podatnego na zewnętrzne wpływy człowieka, w tym przede wszystkim na kształtowanie jego stosunku wobec istniejącego systemu prawnego. W przypadku, gdy osoba nieletnia trafi w grono rówieśników wykazujących szacunek wobec funkcjonujących w systemie norm prawnych, identyfikacja z grupą wpływa korzystnie na wykształcanie się postawy poszanowania wobec prawa. Niemniej w sytuacji, gdy młody człowiek znajdzie się pod wpływem rówieśniczej grupy przestępczej (np. gangu młodzieżowego), może dojść do ukształtowania się takiego systemu wartości i ocen moralnych, który nie pozwala mu na aprobowanie ustanowionych przez prawodawcę norm prawnych oraz postrzegania pozytywnie skutków zachowania wyznaczonego przez te normy. W konsekwencji normy te nie są przestrzegane, co utrudnia zapewnienie ładu społecznego w wielu sferach życia.

Przedmiotem niniejszego referatu są procesy społeczne, w szczególności procesy kontrsocjalizacji, internalizacji i identyfikacji, zachodzące w rówieśniczych grupach przestępczych, skutkujące wykształceniem u ich członków postawy dezaprobaty wobec norm prawnych oraz przekraczaniem przez nich sankcjonowanej normy prawnokarnej. Przewodnim celem takiego ujęcia przestępczości wśród nieletnich jest przedstawienie procesów społecznych zachodzących w rówieśniczych grupach przestępczych w Polsce, które wywierają wpływ na popełnianie przez swoich nieletnich członków czynów zabronionych pod groźbą kary, w szczególności zaś stypizowanych w rozdziale XXXV Kodeksu Karnego z 1997r. przestępstw przeciwko mieniu. Przedstawienie wyżej opisanego problemu w takim ujęciu wydaje się o tyle istotne, iż stan piśmiennictwa dotyczącego procesów zachodzących w rówieśniczych grupach przestępczych nadal przedstawia się dość skromnie w porównaniu z opracowaniami kryminologicznymi dotyczącymi innych grup społecznych, np. alkoholiczków, narkomanów. Poza tym według statystyk policyjnych od 2008 r. nieprzerwanie wzrasta liczba przestępstw przeciw mieniu dokonywana przez nieletnich, w tym nieletnich działających w zorganizowanych grupach

³ *Ibidem*, s. 260.

⁴ S. Wronkowska, 2005, s.128.

przestępczych, co wskazuje na rozpowszechnianie się zjawiska rówieśniczych grup przestępczych. Wykorzystana na potrzeby niniejszego opracowania metoda badawcza to metoda badań dokumentów, w tym statystycznych i prasowych. Na podstawie badań przeprowadzonych w oparciu o wymienioną metodę można uznać za prawdziwe stwierdzenie, iż wpływ członków rówieśniczej grupy przestępczej na popełnianie przez nieletnich sprawców przestępstwa przeciwko mieniu jest znaczący, zaś zdecydowanie największa rola przypada w tym procesie przywódcy grupy, który do wykształcenia przestępczego stylu zachowania członków wykorzystuje autorytet, a także często przemoc fizyczną i presję psychiczną. Warto również zauważyć, iż wpływ rówieśniczej grupy przestępczej objawia się nie tylko w formach zjawiskowych (współsprawstwo, sprawstwo kierownicze, podżeganie, pomocnictwo fizyczne i psychiczne), lecz również stadialnych (np. przygotowanie do dokonania przestępstwa), co wskazuje na szerokie możliwości oddziaływania zorganizowanej grupy przestępczej na jednostkę w celu skierowania jej ku popełnieniu przestępstwa.

JEDNOSTKA W RÓŻNYCH UKŁADACH SPOŁECZNYCH W PROCESIE SOCJALIZACJI

W teorii socjologii ukazują się trzy układy socjalizacji mające wpływ na rozwój i ukształtowanie osobowości młodego człowieka⁵ oraz przystosowanie go do spełnienia wymogów stawianych przez społeczeństwo do sprawowania określonych ról społecznych. Układami tymi są: rodzina, środowisko szkolne, grupa rówieśnicza. Niekiedy jako czwarty układ wskazuje się również mass media, niemniej ich rola w procesie socjalizacji jednostki nie będzie przedmiotem rozważań niniejszego artykułu. Pośród wymienionych trzema układami zachodzą powiązania, które pozwalają na całościowe ujęcie wpływu, jaki na przyjęcie przez młodego człowieka określonego systemu wartości i zachowań społecznych wywiera społeczeństwo, w którym on funkcjonuje w ramach wielu mikrostruktur. Warto przyjrzeć się bliżej, w jaki sposób wymienione układy socjalizacji mogą wpływać na przystosowanie nieletniego do życia w społeczeństwie, wywierając wpływ na jego psychikę oraz wykształcenie się u niego postawy wobec przyjętych w społeczeństwie norm postępowania, w szczególności wobec norm prawnych.

⁵ B. Szacka, Warszawa 2008, s. 141.

Nieprzypadkowo jako pierwszy układ socjalizacyjny wymienia się rodzinę, gdyż jest ona grupą pierwotną, z którą człowiek styka się na najwcześniejszym etapie życia, zaś do jej głównych funkcji należy socjalizacja młodego pokolenia. Ze względu na fakt, iż w rodzinie przeważają stosunki osobowe nad rzeczowymi, można mówić o znaczącym wpływie tej podstawowej komórki społecznej na kształtowanie osobowości podstawowej człowieka⁶, a także na to, w jaki sposób przebiega jego socjalizacja pierwotna. Warto zwrócić uwagę, iż w przypadku socjalizacji pierwotnej, dokonującej się w ramach rodziny, silne nasycenie emocjonalne kontaktów między rodzicami a dziećmi powoduje, iż otaczający dzieci świat znacznie lepiej jest internalizowany w socjalizacji pierwotnej niż wtórnej⁷. Uwaga ta będzie miała duże znaczenie przy omawianym w dalszej części artykułu wpływie grup rówieśniczych na socjalizację wtórną jednostki. Analizując bliżej rolę rodziny jako układu socjalizacyjnego jednostki, nie sposób nie wspomnieć o tym, że to właśnie rodzina wprowadza jednostkę w krąg kontaktów społecznych oraz kształtuje stosunek młodego człowieka do własnego życia, a także życia społecznego⁸. Rodzina stanowi pomost w komunikacji pomiędzy jednostką a makrostrukturalnym poziomem życia społecznego i właśnie ona pozwala młodemu człowiekowi poznać, jaki sposób sprawowania ról społecznych oraz jaki system wartości jest powszechnie aprobowany przez społeczeństwo. Rodzina może zatem wyrobić w młodym człowieku postawę poszanowania wobec obowiązującego prawa oraz przekonanie, iż taka postawa spotyka się z powszechną aprobatą w społeczeństwie.

Zupełnie inna sytuacja może zachodzić w przypadku rodzin kryminalnych, których członkowie w przeszłości przekraczali swoim zachowaniem obowiązujące normy prawne i dawali przykład nieprawidłowego wzorca socjalizacyjnego. W tym przypadku możemy mówić o tzw. socjalizacji nieprawidłowej lub kontrsocjalizacji, które zostały spowodowane zakłóceniami występującymi w prawidłowym procesie socjalizacyjnym i zaowocowały wystąpieniem u nieletniego demoralizacji, sprzyjającej naruszeniu norm prawnokarnych. Istnieniu kontrsocjalizacji sprzyja model indywidualistyczny, w którym rodzina nie sprawuje efektywnej kontroli nad jednostką podatną na wpływy z zewnątrz oraz nie przekazuje jej żadnego systemu wartości. Podobną funkcję może spełniać antypersonalistyczny model rodziny sprawującej silną kontrolę nad jednostką, używającej roz-

6 *Ibidem*, s. 145.

7 P. Berger, T. Luckmann, 1983, s. 210.

8 R. Wroczyński, 1976, s. 163-166.

budowanego systemu sankcji, w przypadku, gdy jej członkowie wykazują dezaprobatę wobec panującego porządku prawnego. Wpływy kontrsocjalizacyjne powodują nie tylko brak przestrzegania norm prawnych, ale także sprzyjają poszukiwaniu przez jednostkę grupy społecznej, która również wykazuje podobny stosunek wobec prawa. W przypadku młodzieży często są to rówieśnicze grupy przestępcze, zapewniające swoim członkom akceptację w sytuacji naruszania przez nich porządku prawnego. Oprócz zaburzeń w socjalizacji pierwotnej mogą występować inne mechanizmy wpływające na przystępowanie młodzieży do rówieśniczych grup przestępczych. Są to przede wszystkim zakłócenia w wykonywaniu podstawowych funkcji przez rodzinę, m.in. w zaspokajaniu różnego rodzaju potrzeb swoich członków (w tym akceptacji, bezpieczeństwa, samorealizacji) oraz zapewnieniu im ochrony i wsparcia emocjonalnego. Innymi przyczynami tego zjawiska mogą być występujące w rodzinie kryzysy, wychowanie w rodzinie niepełnej lub dysfunkcyjnej skutkujące niezaspokajaniem wymienionych powyżej potrzeb dziecka, a także zła sytuacja ekonomiczna rodziny. Ostatni czynnik wywiera znaczny wpływ w przypadku popełniania przestępstw przeciwko mieniu przez nieletnich.

Następnym z wyróżnionych układów socjalizacyjnych jest środowisko szkolne, w którym jednostka doświadcza socjalizacji wtórnej. Coraz większą rolę w relacjach między członkami środowiska szkolnego odgrywają stosunki rzeczowe, związane z pełnieniem określonych ról społecznych (uczeń-nauczyciel), niemniej w przypadku młodszych dzieci można zauważyć dość silne zaangażowanie emocjonalne we wzajemnych kontaktach. Na tym etapie socjalizacji mamy do czynienia z przyswajaniem nowych wartości i norm, a także ze zdobywaniem i wymianą doświadczeń z innymi rówieśnikami. W przypadku środowiska szkolnego, podobnie jak w przypadku rodziny, można się spotkać z kontrsocjalizacją. Sprzyjają jej niewłaściwie dostosowane do możliwości intelektualnych dziecka wymagania edukacyjne, które mogą przybierać postać oczekiwań nadmiernych lub niewystarczających wobec postępów dziecka. Nadmierne lub niewystarczające oczekiwania mogą prowadzić do braku samorealizacji w sferze naukowej, związanego z tym budzenia się agresji i frustracji, a także w konsekwencji do opuszczania zajęć szkolnych i unikania kontaktu ze szkołą. Warto zwrócić uwagę na fakt, iż w okresie szkolnym nasila się rywalizacja doświadczana przez dzieci – poczucie frustracji może powodować niedorównywanie rówieśnikom w realizacji programu szkolnego. W tym wypadku bardzo ważne jest postępowanie nauczyciela, który nie

powinien podsycać nadmiernej rywalizacji w ramach klasy. Poza tym zasadnicze znaczenie dla odsuwania się ucznia od środowiska szkolnego ma postawa przyjmowana nie tylko przez nauczycieli, ale także przez szkolną grupę rówieśniczą. Jeżeli dziecko nie doświadcza ze strony swojej grupy akceptacji, a wręcz przeciwnie, jest przez swoich rówieśników odsuwane i wyśmiewane, to im silniej występują tego typu zachowania, tym chętniej będzie ono unikać kontaktu ze szkołą i szukać grup alternatywnych wobec szkolnej. Również gdy dziecko doświadcza agresji ze strony rówieśników, staje się bardziej podatne na zaniedbywanie obowiązków szkolnych, czemu może sprzyjać brak sprawowania efektywnej kontroli ze strony szkoły lub rodziny.

Wprawdzie kwestia trzeciego układu społecznego, właściwego dla procesu socjalizacji, została poruszona częściowo w przypadku problematyki wpływu środowiska szkolnego na socjalizację jednostki, niemniej powinna zostać bardziej szczegółowo omówiona ze względu na zasadniczą rolę, jaką odgrywa dla procesu porzucania przez dziecko pozytywnej grupy rówieśniczej na rzecz rówieśniczej grupy przestępczej. Grupa rówieśnicza pozwala na ukształtowanie ideałów jednostki i przygotowanie jej do pełnienia ról społecznych w życiu dorosłym poprzez wymianę zdobytych przez dzieci w innych grupach społecznych doświadczeń oraz zdobywanie nowych wspólnie przez grupę⁹. Ze względu na fakt, iż grupa rówieśnicza jest grupą pierwotną, przynależność do niej opiera się na wzajemnej aprobacie, współpracy i bezpośrednim kontakcie jej członków. Socjalizacja członków pozwala nie tylko na wykształcanie się więzi między młodymi ludźmi, ale również na zdobycie przez nich umiejętności kontaktów interpersonalnych, naukę konstruktywnego współzawodnictwa, stworzenie szans rozwoju dla najbardziej aktywnych członków grupy. Z czasem grupa rówieśnicza może stać się dla danej jednostki grupą własną, dzięki zachodzącemu procesowi identyfikacji, który wpływa również na przyjęcie norm i wartości ustanowionych w grupie za własne i wiążące. Grupa rówieśnicza może zapewnić jednostce realizację jej potrzeb na różnym poziomie, w tym potrzeby akceptacji i samorealizacji. Staje się to o tyle atrakcyjne dla jednostki, o ile tego rodzaju potrzeby nie są zaspokajane przez środowisko rodzinne, szkolne lub wspólnotę lokalną. W przypadku pozytywnej grupy rówieśniczej może to mieć korzystny wpływ na rozwój jednostki, gdyż umożliwia wypełnienie luki powstałej wskutek niespełnienia swojej socjalizacyjnej funkcji przez rodzinę lub szkołę. Niemniej w odwrotnej sy-

9 F. Znaniecki, Warszawa 2001, s. 85.

tuacji, mianowicie gdy jednostka dostanie się pod wpływ rówieśniczej grupy przestępczej, będącej rodzajem grupy dewiacyjnej, prawidłowy proces socjalizacyjny jednostki zostaje zaburzony, co skutkuje wykształceniem się nastawienia antyspołecznego oraz przybraniem postawy wobec norm prawnych przeciwnej do postawy członków prawidłowo funkcjonującego społeczeństwa państwa prawa.

FUNKCJONOWANIE W RAMACH RÓWIEŚNICZEJ GRUPY PRZESTĘPCZEJ

Wymienione układy społeczne uczestniczące w procesie socjalizacji powinny nie tylko czynić jednostkę zdolną do prawidłowego odgrywania ról społecznych oraz niezakłóconego funkcjonowania w systemie norm postępowania ustalonym w społeczeństwie, ale także zapewnić swoim członkom zaspokojenie podstawowych potrzeb społecznych i psychicznych. W przypadku, gdy tak się dzieje, zaś zachowanie jednostki podlega efektywnej kontroli społecznej, proces socjalizacji przebiega poprawnie i młody człowiek ma dużą szansę stać się członkiem społeczeństwa o prawidłowo ukształtowanej osobowości oraz postawie społecznej. Wnioskując, gdy jednostka nie czuje pełnego zaspokojenia swoich potrzeb w środowisku rodzinnym i szkolnym, poszukuje tej możliwości wśród innych grup społecznych. Ze względu na fakt, że w życiu psychicznym dziecka znaczną rolę odgrywają potrzeby natury emocjonalnej, dąży ono przede wszystkim do zlikwidowania braku miłości i zrozumienia rodziców, przyjaźni i akceptacji kolegów i koleżanek ze szkoły. Staje się wówczas bardziej podatne na wpływy rozmaitych grup przestępczych, które poszukują osób nieumiejących odnaleźć się w swoim podstawowym środowisku, żądnych nowych doznań i wrażeń. Członkowie grupy przestępczej okazują takiej osobie bardzo dużo zrozumienia, zaś ich wysiłki zmierzają do tego, by wyrobić u jednostki przekonanie, że tylko w ramach tej grupy może zrealizować swoje niezaspokojone potrzeby. Inną przyczyną przystępowania młodych ludzi do grup przestępczych jest brak kontroli społecznej ze strony grup społecznych, w której do tej pory funkcjonowała jednostka. Z taką sytuacją spotykamy się w indywidualistycznym modelu rodziny, gdzie brakuje mechanizmów powstrzymujących jej członków przed niepożądanym wpływami kontrsocjalizacyjnymi. Brak efektywnej kontroli nad młodymi ludźmi może również zaistnieć w szkole, gdy nauczyciele skupiają się jedynie na swojej funkcji edukacyjnej, pozostawiając funkcję wychowawczą rodzicom. Pozytywna grupa rówieśnicza może wprawdzie wytworzyć

pewne systemy sankcji za nieprzestrzeganie wiążących członków norm postępowania, niemniej efektywność ich oddziaływania jest znacznie mniejsza od sankcji spotykanych ze strony rodziców lub szkoły. Czasem negatywny wpływ grupy rówieśniczej może zaznaczyć się bardziej w braku stworzenia odpowiedniego klimatu wsparcia psychicznego dla swoich członków. Pozytywna grupa rówieśnicza może też przestać być atrakcyjna dla jednostki, gdy nie zapewnia jej możliwości realizacji poprzez zdominowanie jej przez najbardziej aktywne jednostki, niepozwalające innym na zmianę charakteru działań podejmowanych przez grupę. Poszukiwania przez jednostkę nowych doświadczeń, a także chęć mocniejszych doznań może zostać wykorzystana przez emisariuszy grupy przestępczej, werbujących nowych członków.

Rówieśnicza grupa przestępcza w zamian za akceptację oczekuje jednakże posłuszeństwa od swoich nowych członków, a także gorliwości w wykonywaniu zadań o charakterze przestępczym. Zaspokajanie potrzeb społecznych członków (m.in. przynależności, bezpieczeństwa i samorealizacji) jest swego rodzaju nagrodą za zachowanie zgodne z systemem wartości i norm reprezentowanych przez grupę, zaś zachowanie odmienne karane (bojkotem koleżeńskim, przemocą lub groźbą jej zastosowania), co wskazuje na wywieranie swego rodzaju presji psychicznej lub fizycznej. Jak można zauważyć, w przypadku kontrsocjalizacji i demoralizacji jednostki w grupie przestępczej szczególnego charakteru nabiera mechanizm wzmacniania¹⁰. Innym istotnie ważnym mechanizmem jest identyfikacja, która powoduje zaakceptowanie i przyjęcie za własne norm oraz stylów zachowań charakterystycznych dla danej grupy przestępczej. Wpływa również na osobowość jednostki i utożsamienie się przez nią z określoną grupą, a także poziom prezentowanej przez młodego człowieka moralności. Identyfikacja nierozzerwalnie łączy się w tym przypadku z internalizacją, czyli przyjmowania za własny system wartości i norm wyznawanych przez przestępczą grupę rówieśniczą, które wcześniej były odbierane przez jednostkę jako systemy obce. Przystawanie wzorców kontrsocjalizacyjnych może następować również poprzez naśladownictwo zachowania jednostek nieprawidłowo socjalizowanych, należących do grupy, co powoduje wykrzywienie procesu przybierania akceptowanych w społeczeństwie postaw życiowych. Ze względu na wymienione procesy zachodzące w rówieśniczej grupie przestępczej często bardzo trudno wyrwać zapętloną w tym układzie jednostkę spod wpływu grupy.

¹⁰ B. Szacka, Warszawa 2008, s. 142.

Warto dodać, iż często młodzież funkcjonująca w grupie przestępczej może przybierać postawy i styl zachowania charakterystyczne dla dorosłych przestępców, co dokonuje się m.in. poprzez przyjmowanie używek, wymuszanie przemocą posłuchu i miru wśród innych członków grupy. Kontakt ze środowiskiem dorosłych przestępców oraz innymi grupami przestępców nieletnich (np. w domu poprawczym) może skutkować poznawaniem przez grupę nowych technik przestępczych oraz adaptacją ich na polu działania nowej grupy. Osoby powracające z zakładów wychowawczych mogą wykazywać mniejszy poziom strachu przed niebezpieczeństwem niepowodzenia działania przestępczego, co bardziej motywuje pozostałych członków grupy. W przypadku powodzenia akcji przestępczej wśród członków panuje entuzjazm, który może rozzuchwalić grupę i prowadzić nie tylko ku popełnianiu czynów podobnych, ale również coraz śmielszych. Atmosfera entuzjazmu podtrzymywana jest poprzez racjonalizowanie zachowań przestępczych, wskutek czego uczucie radości po dokonanym przestępstwie jest nienaturalnie wysokie. Zostaje to wzmocnione również poprzez autorytety „doświadczonych” członków oraz przywódców rówieśniczej grupy przestępczej, co prowadzi ku problematyce roli przywództwa w tego rodzaju grupie ze względu na znaczenie funkcji sprawowanej przez lidera nie tylko w wywieraniu presji behawioralnej i presji współzawodnictwa z inną grupą przestępczą, ale także w obmyślaniu całej akcji przestępczej oraz efektywnym nakłanianiem członków do udziału w niej, kierowaniem ich zachowaniem.

W rówieśniczej grupie przestępczej o pewnym stopniu zorganizowania rola lidera przejawia się w kierowaniu poszukiwaniami nowych członków, a niejednokrotnie przywódca sam bierze w nich aktywny udział. Często udziela osobom werbującym wskazówek co do pożądanego profilu charakterologicznego i osobowościowego nowych członków ze względu na ich potencjalne znaczenie dla powodzenia określonych akcji przestępczych. Lider buduje wokół siebie autorytet w różnorodny sposób, m.in. imponowaniem siłą, sprytem czy najlepszymi wynikami osiąganymi w akcji przestępczej. Posłuch wśród grupy najczęściej utrzymywany jest siłą, co niemniej nie wyklucza możliwości przejawiania agresji w stosunku do przywódcy przez członków grupy oraz agresji między członkami. Ze względu na fakt dużej atomizacji grupy oraz skupienia pojedynczych członków wokół lidera, w grupie inicjatywa zależy przede wszystkim od przywódcy i rówieśnicza grupa przestępcza może sprawnie działać tak długo, jak długo lider jest w stanie efektywnie kierować jej działaniami.

Z tego względu funkcjonujący w rówieśniczej grupie przestępczej styl przywództwa może jawić się jako styl autorytarny. Lider wywiera znaczący wpływ na charakter podejmowanych przez grupę zachowań przestępczych oraz na zaplanowanie całej akcji przestępczej. Z jego inicjatywy dokonuje się najczęściej podział zadań między poszczególnymi członkami grupy przestępczej i określenie ich ról w poszczególnych stadiach akcji przestępczej. Posłuch dla swoich planów oraz dla utrzymania w tajemnicy tajników planowanego przedsięwzięcia o charakterze przestępczym lider zdobywa nie tylko poprzez stosowanie ugruntowanego już autorytetu, ale także poprzez stosowanie rozmaitego systemu sankcji wobec członków, do którego często należy przemoc fizyczna czy słowna. W podobny sposób może się dokonywać podział korzyści płynących z przestępstwa. Przywódca rówieśniczej grupy przestępczej wpływa również na to, w jakim zakresie istnieje współpraca z dorosłymi przestępcami oraz z innymi rówieśniczymi grupami przestępczymi, choć warto zaznaczyć, iż najczęściej w przypadku grup o takim charakterze częściej spotyka się rywalizację niż efektywną współpracę (grupy przestępcze złożone z nieletnich mogą wyznaczać sobie rewire swojej działalności przestępczej i reagować agresywnie na pojawienie się konkurencji). Zakres rywalizacji lub wręcz zwalczania konkurującej grupy rówieśniczej wyznaczany jest najczęściej przez lidera. Reasumując, bez przywódcy grupy przestępczej trudno byłoby mówić o efektywnym funkcjonowaniu grupy, wyrażającym się w udanej akcji przestępczej oraz w utrzymaniu dyscypliny w szeregach jej członków, znajdujących się bardzo często w okresie buntu i wypełnionych agresją. Ani demokratyczny, ani anarchiczny styl przywództwa nie byłyby jednak w stanie sprostać zadaniom postawionym przez rówieśniczą grupę przestępczą, stąd najodpowiedniejszym dla tego jest przywołany styl autorytarny.

WPLYW PRZESTĘPCZEJ GRUPY RÓWIEŚNICZEJ A PRZESTĘPSTWA PRZECIWKO MIENIU POPEŁNIANE PRZEZ NIELETNICH SPRAWCÓW

Osobą nieletnią ponoszącą odpowiedzialność na gruncie obowiązującego Kodeksu Karnego z 1997 r. jest nieletni powyżej 17 roku życia, a także w szczególnych przypadkach nieletni od 15 roku życia (art. 10 KK). Właśnie osoby nieletnie, najczęściej uczniowie starszych klas gimnazjum i zawodówek, stanowią skład członkowski rówieśniczej grupy przestępczej. Wpływ grupy na popełnianie przez nich przestępstw, w szczególności zaś przestępstw przeciwko mieniu, może objawić się w postaci form zjawisko-

wych (współsprawstwo, sprawstwo kierownicze, podżeganie, pomocnictwo psychiczne i fizyczne¹¹), a także w postaci form stadialnych, których jaskrawym przykładem w przypadku rówieśniczych grup przestępczych jest przygotowanie.

W przypadku współsprawstwa wpływ grupy jest bardzo czytelny – członkowie grupy dokonują czynu zabronionego pod groźbą kary wspólnie i w porozumieniu. Każdy z nich ma wyznaczone zadanie w trakcie akcji przestępczej, której powodzenie jest uzależnione od ich współpracy. Z danych statystycznych wynika, iż coraz więcej przestępstw, w tym w szczególności skierowanych przeciwko mieniu, dokonywanych jest przez sprawców działających w zorganizowanych grupach, we współsprawstwie. Szczególnego znaczenia nabiera to w przypadku przestępstw, takich jak rozbój, kradzież rozbójnicza, wymuszenie rozbójnicze, zniszczenie mienia. Nieletni sprawcy nie są skłonni do działania w pojedynkę, ponieważ współdziałanie z innymi członkami grupy obniża poziom strachu związanego z obawą niepowodzenia przestępstwa i ujęcia na gorącym uczynku, a także pozwala na poczucie realnej siły oraz przewagi wobec ofiary przestępstwa, co szczególnie ważne jest przy przywołanych powyżej rozboju, kradzieży rozbójniczej i wymuszeniu rozbójniczym. Warto zwrócić uwagę, iż każdy ze współsprawców odpowiada w granicach swojej umyślności, czyli nie stosuje się zasady akcesoryjności. Żaden ze współsprawców nie odpowiada też za eksces innego ze współsprawców, czyli np. gdy porozumieniem była objęta kradzież rzeczy, zaś jeden ze współsprawców rzecz dodatkowo zniszczył.

Równie istotnym, a należałoby się zastanowić czy nawet nie istotniejszym, wpływem wywieranym przez grupę na nieletnich członków jest wpływ lidera. Jak wspomniano wcześniej, przywódca rówieśniczej grupy przestępczej może wywierać presję na członków poprzez użycie sankcji przemocy fizycznej czy psychicznej za nieposłuszeństwo lub groźby jej zastosowania, a także używając autorytetu. Warto jednakże zauważyć, iż w pełni rola lidera rówieśniczej grupy przestępczej wyraża się w tym, że często podejmuje się on roli mózgu akcji przestępczej¹², czyli podejmuje się zaplanowania całej akcji i jej kierowaniem, wykorzystując uzależnienie swoich rówieśników w grupie. Mamy w tym przypadku do czynienia ze sprawstwem polecającym, gdyż podjęcie akcji przestępczej odbywa się na rozkaz mózgu akcji przestępczej lub na jego wyraźne polecenie, zaś do-

11 L. Gardocki, Warszawa 2011, s. 100.

12 Ł. Pohl, Warszawa 2012, s. 192.

kładniej rzecz ujmując, mamy tu do czynienia ze sprawstwem kierowniczym. Lider rówieśniczej grupy przestępczej używa swojego intelektu do wybrania obiektu przestępstwa, wybrania odpowiedniej techniki dokonania przestępstwa oraz przydziału odpowiednich ról dla poszczególnych współsprawców lub rzadziej sprawców, np. przy kradzieży z włamaniem. Wydaje również poszczególnym członkom odpowiednie polecenia związane z wykonaniem poszczególnego stadium zaplanowanej akcji.

Inną formą zjawiskową, w której ujawnia się wpływ rówieśniczej grupy przestępczej, jest podżeganie, które polega na nakłanianiu innej osoby do dokonania czynu zabronionego przez inną osobę. Celem podżegacza jest więc wywołanie u potencjalnego sprawcy zamiaru popełnienia czynu zabronionego przeciwko mieniu. Właśnie z nakłanianiem w takim celu mamy do czynienia w grupie rówieśniczej złożonej z nieletnich przestępców, które występuje w szczególności wobec nowych członków (w przypadku członków funkcjonujących dłużej w rówieśniczej grupie przestępczej, mających za sobą udział w akcjach przestępczych mamy raczej do czynienia z pomocnictwem psychicznym, o czym poniżej). Wówczas możemy zauważyć rolę racjonalizacji zachowań przestępczych oraz wywierania presji behawioralnej, która może powodować u osoby podżeganej obawy przed zastosowaniem wobec niej sankcji bojkotu koleżeńskiego. Osoba podżegająca może używać różnych metod nakłaniania i stosować różnego rodzaju motywacje odwołujące się do argumentów racjonalnych (np. przywołując wizję osiągniętych korzyści materialnych w przypadku trudnej sytuacji majątkowej osoby podżeganej) lub argumentów natury emocjonalnej (np. wskazaniem, jak duże uznanie w oczach grupy zdobędzie przyszły sprawca lub jaka ujemna będzie ocena jego zachowania przez grupę, jeżeli nie weźmie udziału w danej akcji przestępczej). W przypadku nieletnich sprawców przeważają często argumenty natury emocjonalnej, chociaż nie powinno się lekceważyć również argumentów tej drugiej natury, ze względu na fakt, iż często czynów zabronionych przeciwko mieniu dokonują osoby nieletnie o niezadowolającej sytuacji materialnej. Poruszony został wcześniej wątek sprawców mających za sobą udział w kilku poprzednio organizowanych akcjach przestępczych. Nie można wprawdzie wykluczyć w ich przypadku możliwości podżegania przez innych członków, a także przez lidera, niemniej można stwierdzić, że stali członkowie rówieśniczej grupy przestępczej w dużo mniejszym stopniu mogą wymagać nakłonienia do dokonania przestępstwa ze względu na osiągnięty przez nich poziom demoralizacji i przyswojonych argumentów związanych z racjona-

lizacją działania przestępczego. Rola osoby nakłaniającej do popełnienia przestępstwa może polegać w dużo większej mierze na pomocnictwie psychicznym, które polega na utwierdzaniu sprawcy w z góry podjętym zamiarze, np. w zamiarze dokonania kradzieży z włamaniem. Z innym rodzajem pomocnictwa, mianowicie z pomocnictwem fizycznym, możemy mieć do czynienia, gdy ktoś udzieli potencjalnemu sprawcy informacji odnośnie rozkładu pomieszczeń w domu, który rówieśnicza grupa przestępcza ma zamiar okraść lub dostarczając specjalistycznych narzędzi (np. wytrychu) wraz z informacjami dotyczącymi sposobów ich użycia. Należy stwierdzić, iż w przypadku przestępstw przeciwko mieniu obydwaj rodzaje pomocnictwa odgrywają znaczącą rolę, choć należałoby się zastanowić czy w przypadku tego rodzaju przestępstw nie powinno zwrócić się uwagi przede wszystkim na pomocnictwo fizyczne.

W przypadku form stadialnych na szczególną uwagę zasługuje przygotowanie, którego mogą dokonywać członkowie grupy przestępczej wyspecjalizowani w odpowiednich rolach podczas procesu stadialnego przestępstwa. Dokonują oni czynności o charakterze wstępnym wobec pozostałych stadiów, niemniej ze względu na fakt, iż ich praca w przygotowaniu materiałów do popełnienia przestępstwa i obmyśleniu całej akcji wymaga odpowiednich kwalifikacji intelektualnych lub doświadczenia, trudno nie docenić ich roli. Bardzo często powodzenie całej akcji przestępczej zależy w dużej mierze od jakości przeprowadzonych działań przygotowawczych. Rola przestępczej grupy rówieśniczej może przejawiać się właśnie w podziale ról wśród wyspecjalizowanych członków oraz na ułatwieniu całej akcji poprzez posiadanie odpowiednich kontaktów w świecie przestępczym, w tym świecie przestępczym dorosłych, które mogą stanowić nieocenioną wskazówkę, w jaki sposób najbardziej efektywnie dokonać wstępnego stadium akcji przestępczej. Jednostka działająca w pojedynkę lub nawet we współsprawstwie z inną osobą mającą doświadczenia w planowaniu akcji przestępczych miałyby znacznie utrudnione zadanie w porównaniu z członkami wyspecjalizowanej grupy przestępczej w przestępstwach przeciwko mieniu. Wpływ rówieśniczej grupy przestępczej w przypadku usiłowania i dokonania przejawiać się może w wywarceniu efektywnej presji na członka lub stworzeniu mu oparcia psychicznego w podejmowanych przez niego działaniach, gdyż do pewnych zachowań przestępczych jednostka nie byłaby zdolna, gdyby nie działała w rówieśniczym związku przestępczym.

W jaki sposób zaznacza się szczególna rola wpływu grupy przestępczej

czej na nieletnich sprawców? Nieletni sprawcy w stosunku do sprawców dorosłych są bardziej podatni na wpływy płynące z grupy, ze względu na silny pęd zaspokożenia potrzeby przynależności, akceptacji i samorealizacji. Obawa przed bojkotem w grupie oraz w skrajnych wypadkach przed wykluczeniem z grupy może być bardzo efektywnym środkiem oddziaływania na osobę wyobcowaną z innych grup społecznych. Poza tym stali członkowie grupy mogą odwoływać się do argumentów, które trafiają do jednostki ze względu na jej cechy charakterologiczne, np. żądę nowych wrażeń, chęć imponowania innym. Występuje to przede wszystkim u nieletnich, którzy ponadto są bardziej podatni od dorosłych na wszelkiego rodzaju sugestie płynące z zewnątrz, w tym na podżeganie do popełnienia przestępstwa, odwołujące się do różnego rodzaju argumentacji. Młodzi ludzie są bardziej skłonni na złamanie psychiczne wskutek stosowania agresji słownej lub fizycznej, a także wobec groźby jej zastosowania. Ułatwia to bardzo zadanie sprawcom kierowniczym, którzy zyskują posłuszne narzędzie w swoich rękach. Poza tym podział zadań w grupie znacznie ułatwia zadanie zaplanowania i wykonania akcji przestępczej, co wytwarza u jej członków przekonanie, że cała akcja skazana jest na bezwarunkowe powodzenie i nie ma szans na żadną klęskę. Utwierdza to członków w podjętych przez nich zamiarze i powoduje poczucie własnej siły. Z podobnym przekonaniem mamy do czynienia przy współsprawstwie. Młodzi ludzie często czują strach przed niepowodzeniem akcji przestępczej i ujęciu przez policję, poczucie bezkarności. Współdziałanie z bardziej doświadczonymi nieletnimi przestępcami pozwala wytworzyć u jednostki przekonanie, iż nie ma szans na niepowodzenie i w razie niewykonania czegoś zgodnie z planem zawsze może liczyć na pomoc pozostałych członków. Większa grupa ośmiela też do czynów wymagających większej odwagi i większego poziomu demoralizacji niż występujący u danej jednostki, np. przy rozbójach oraz wymuszeniach rozbójniczych wykorzystanie niebezpiecznego narzędzia i użycie przemocy. Wpływ grupy rówieśniczej w przygotowaniu jest o tyle istotny, gdyż umożliwia bardziej profesjonalne wykonanie wstępnych prac na rzecz akcji przestępczej, wykorzystując podział obowiązków, a także wyspecjalizowanie poszczególnych członków.

Statystyki policyjne ukazują rosnący od 2007 r. udział przestępstw przeciwko mieniu w strukturze przestępstw popełnianych przez nieletnich¹³. W szczególności wzrasta liczba popełniania kradzieży w typach kwalifikowanych w stosunku do kradzieży w formie podstawowej, przede

¹³ <http://statystyka.policja.pl/portal.php?serwis=st&dzial=942&id=50256&sid=c5eac4ddec47918dab4e2ab8e0b2805b> [08.05.2012r.].

wszystkim kradzieży z włamaniem, rozboju, kradzieży rozbójniczej. Można zauważyć, iż w przypadku typów kwalifikowanych wzrasta znaczenie rówieśniczych grup przestępczych, ze względu na fakt, iż wymagają one szczególnego rodzaju demoralizacji oraz ośmielenia ich członków do ich dokonania. Dużą rolę w tym odgrywa podżeganie oraz pomocnictwo psychiczne ze strony innych członków grupy. Ze względu na fakt, iż przestępstwa przeciwko mieniu wymagają znacznego zorganizowania całej akcji, dużą rolę w całym tym procesie odgrywa postać sprawcy kierowniczego, który musi cechować się większymi zdolnościami intelektualnymi od wykonawców akcji przestępczej. Ze względu na ryzykowność całej akcji przestępczej, członków musi cechować silne podporządkowanie mózgowi akcji, w czym ujawnia się rola lidera grupy. Reasumując, człowiek nieletni czuje w grupie większą bezkarność oraz czuje się pewniej w poczuciu własnej siły lub umiejętności. Nieletni pragną imponować innym kolegom z grupy przestępczej oraz utrzymać w niej swoją pozycję, dlatego bardziej są skłonni do działań przestępczych znacznie bardziej penalizowanych na gruncie obowiązującego Kodeksu Karnego.

ZAKOŃCZENIE

Przestępstwa przeciwko mieniu stanowią przeważającą liczbę wśród przestępstw dokonywanych przez nieletnich sprawców, zaś na szczególną uwagę zasługuje wzrost przestępstw kwalifikowanych w porównaniu do typów podstawowych, co ma miejsce w przypadku kradzieży. Ze względu na fakt, iż coraz częściej nieletni działają w ramach rówieśniczych grup przestępczych, nasuwa się na myśl pytanie, w jaki sposób tego rodzaju grupy dewiacyjne wywierają wpływ na swoich członków w celu skłonienia ich do popełnienia tego rodzaju przestępstw. Analiza tego problemu jest bardzo złożona, ze względu na fakt, że to zagadnienie ukazuje wieloaspektowość przestępczości wśród nieletnich, która znajduje podatny grunt do rozwoju w ramach rówieśniczych grup przestępczych. Wskutek tego należy zauważyć nie tylko procesy odbywające się w grupie przestępczej i prowadzące ku przestępstwu, ale również procesy zachodzące w ramach innych grup społecznych, które powodują przyłączenie się młodego człowieka do rówieśniczej grupy przestępczej. Na podstawie przeprowadzonej w niniejszym artykule analizy można stwierdzić, iż największy wpływ na popchnięcie jednostki w stronę grupy przestępczej mają zakłócenia w socjalizacji, skutkujące faktycznym niedostosowaniem społecznym i kontr-

socjalizacją, występujące w ramach grup społecznych, takich jak: rodzina, środowisko szkolne i pozytywne grupy rówieśnicze. Nie bez znaczenia pozostają też niezaspokojone potrzeby bezpieczeństwa, przynależności i samorealizacji, które jednostka uświadamia sobie i poszukuje środowiska, które spełnienie tych potrzeb zapewni. W przypadku, gdy wyobcowana w powyższych grupach społecznych jednostka wstąpi w szeregi rówieśniczej grupy przestępczej, staje się ona podatna na płynące z grupy wpływy o charakterze demoralizacyjnym. Może ona zastąpić swój system wartości i norm postępowania funkcjonujący w społeczeństwie, systemem charakterystycznym dla członków grupy przestępczej. Dzieje się tak wskutek zachodzących procesów internalizacji i identyfikacji, zaś postępująca demoralizacja sprzyja stopniowemu przekraczaniu norm prawnych przez jednostkę na skutek przyjęcia poglądu o racjonalizacji zachowań przestępczych.

Znaczącą rolę w przygotowaniu akcji przestępczej odgrywa lider grupy przestępczej, umiejący w różnoraki sposób wymusić posłuch wśród członków grupy dla podejmowanych przez siebie decyzji. Lider uczestniczy w procesie werbowania nowych członków, określania charakteru akcji przestępczej, planowania całej akcji oraz podziału korzyści. Szczególnie ważna jest rola odgrywana przez przywódcę jako mózgu akcji przestępczej, co wymaga od niego odpowiednich kwalifikacji intelektualnych i amoralnych. Ze względu na fakt, iż w przestępstwach przeciwko mieniu istotne jest zaplanowanie całej akcji przestępczej oraz trafne rozplanowanie przydziału zadań poszczególnym członkom, rola lidera wysuwa się w naszych rozważaniach na pierwszy plan. W przypadku wpływu rówieśniczej grupy przestępczej na nieletnich sprawców nie wolno zapominać również o roli pozostałych członków grupy, którzy poprzez odpowiednie sugestie, namowy i stosowanie przemocy mogą wywierać presję prowadzącą do takiego, a nie innego zachowania w ramach grupy. Oprócz tego mogą oni udzielać innym, w szczególności nowym członkom, silnego wsparcia psychicznego w podejmowanych przez nich działaniach przestępczych, skierowanych przeciwko mieniu oraz służyć za wzór do naśladowania, wykorzystując zbudowany na zachowaniach dewiacyjnych autorytet. Na podstawie wyszczególnionej w niniejszej pracy argumentacji należy potwierdzić również tezę, iż szczególny wpływ grupy w pełni ukazuje się w przypadku większości form zjawiskowych i niektórych form stadialnych, co pozwala stwierdzić, że rówieśnicza grupa przestępcza w szerokim zakresie posiada wpływ na dokonanie przestępstwa, w tym przestępstwa przeciwko mieniu przez nieletniego.

BIBLIOGRAFIA:

1. Berger P., Luckmann T., *Społeczne tworzenie rzeczywistości*, PIW, Warszawa 1983.
2. Gardocki L., *Prawo karne*, C. H. Beck, Warszawa 2011.
3. Hołyst B., *Kryminologia*, LexisNexis, Warszawa 2009.
4. Pohl Ł., *Prawo karne. Wykład części ogólnej*, LexisNexis, Warszawa 2012.
5. Szacka B., *Wprowadzenie do socjologii*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2008.
6. Szczepański J., *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1972.
7. Szmatka J., *Małe struktury społeczne*, PWN, Warszawa 2007.
8. Sztompka P., *Socjologia*, Znak, Kraków 2002.
9. Vasta R., Haith M., Miller S., *Psychologia dziecka*, WSiP, Warszawa 1999.
10. Wojciszke B., *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*, SCHOLAR, Warszawa 2002.
11. Wroczyński R., *Pedagogika społeczna*, PWN, Warszawa 1976.
12. Wronkowska S., *Podstawowe pojęcia prawa i prawoznawstwa*, Ars boni et aequi, Poznań 2005.
13. Znaniecki F., *Psychologia wychowania*, PWN, Warszawa 2001.
14. Żabczyńska E., *Przestępczość dzieci*, PWN, Warszawa 1983.
15. <http://statystyka.policja.pl/portal.php?serwis=st&dzial=942&id=50256&sid=c5eac4ddeca7918dab4e2ab8e0b2805b> [08.05.2012 r.].